

Megtakarítások, jövedelem, fogyasztás

Matheika Zoltán

1. Bevezetés

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a háztartások bruttó pénzügyi vagyona¹ folyamatosan nőtt. Ezen belül, míg 2000 elején az összes pénzügyi vagyon nem sokkal haladta meg a GDP 60%-át addig 2007 végére ez az arány megközelítette a 95%-ot. Ez látszólag jelentős teljesítmény, de több dolgot is figyelembe kell venni. Az *egyik*, hogy nemzetközi összevetésben a magyar háztartások pénzügyi vagyona még mindig meglehetősen alacsonynak számít. 2003-ban a régi EU-tagállamok (Görögország, Írország és Luxemburg nélkül számított) átlagában a háztartások bruttó pénzügyi vagyona éves pénzjövedelmüknek majdnem háromszorosára rúgott (Cardoso–Cunha 2005: 9). Magyarország esetében ez az arány 2005-ben csupán 1,5 volt, vagyis még jókora konvergenciának kell végbemennie ahhoz, hogy a magyar háztartások pénzvagyonnal való ellátottsága közelítsen a fejlett országok háztartásainál tapasztalható szinthez.

A *másik* fontos tény, hogy a bruttó pénzügyi vagyon – jelentős vagyonszemmisüléssel járó természeti vagy gazdasági katasztrófákat leszámítva – gyakorlatilag mindig nő, hiszen nemigen képzelhető el, hogy egy adott időszakban a háztartások egyáltalán semmilyen megtakarításokat ne eszközöljenek. És az, hogy a háztartások éves *bruttó* folyó megtakarításainak² a GDP-hez viszonyított aránya nagyobb legyen, mint a GDP (5-6%-nál csak igen rit-

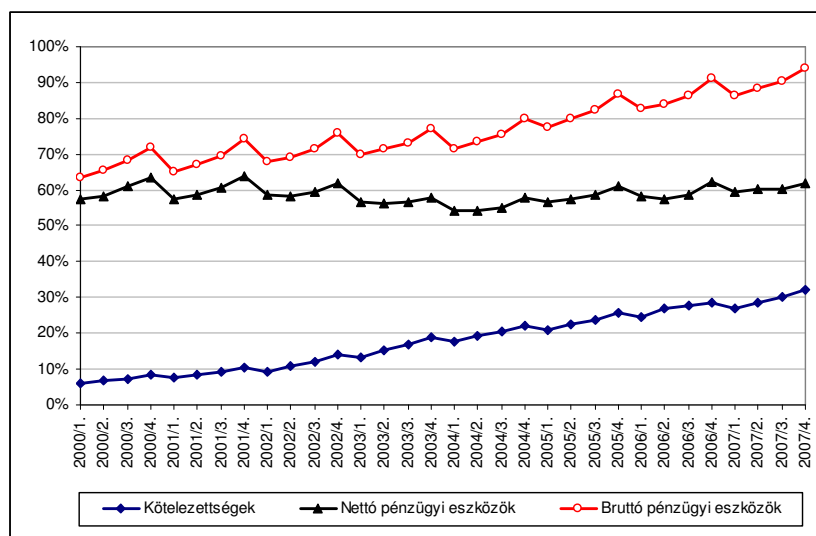
¹ A háztartások *bruttó pénzügyi vagyona* tartalmazza egy adott *időpontra* vonatkoztatva a háztartások tulajdonában lévő összes, pénzügyi eszközben tartott vagyonelemet, kezdve a készpénztől a betéteken, az állampapírokon és a befektetési jegyeken keresztül egészen a nyugdíjpénztári megtakarításokig. A nettó pénzügyi vagyont úgy kapjuk, hogy a pénzügyi eszközök állományából levonjuk a háztartások tartozásállományát.

² A háztartások folyó megtakarításai – szemben a megtakarítás-állománnyal, azaz magával a pénzügyi vagyonnal – a háztartások által egy adott *időszakban* eszközölt megtakarításokat tartalmazza. Az ártértekelődéseket (és a többnyire marginális jelentőségű egyéb volumenváltozásokat) leszámítva egy adott időszak alatt eszközölt folyó megtakarítások révén növekszik a háztartások pénzügyi vagyona. A bruttó megtakarítások és a szóban forgó időszak alatt felvett és visszafizetett hitelek (valamint az időszak alatt keletkezett és megszűnt, főleg technikai jellegű „egyéb tartozások”) egyenlege különbségéből kapjuk a háztartások folyó *nettó megtakarításait* (az MNB hivatalos terminusa szerint a háztartások nettó finanszírozási képességét).

kán nagyobb) növekedési üteme, „normális” időkben szintén magától értetődik. Következésképpen a pénzügyi vagyon GDP-hez viszonyított aránya nagyjából mindig növekszik, vagyis a jelzett növekedési tendencia nem mondható különlegesnek.

Egészen más a helyzet a *nettó pénzügyi vagyont* illetően. Amennyiben figyelembe vesszük a háztartások hitelfelvételeit is, akkor már korántsem evidens, hogy az így korrigált pénzügyi vagyonnak is mindig nőnie kell. A fejlett országokhoz való konvergenciához ugyan szükség lenne a nettó pénzügyi vagyon jelentős növekedésére – elvégre az EU-15 országain belül a Magyarországhoz leginkább hasonlítható Portugáliában is a nettó pénzügyi vagyon a háztartási pénzjövedelem több mint 150%-át teszi ki (ez a megfelelő magyarországi arálynak mintegy másfélszerese). Mindenesetre a nettó pénzügyi vagyon növekedése semmiképpen sem automatikus. Magyarország esetében a háztartások nettó pénzügyi vagyona lényegében *stagnált* (a GDP-hez viszonyítva 60% körül ingadozott) a 2000-es években (1. ábra).

1. ábra. Háztartások tartozása és nettó pénzügyi vagyona a GDP százalékában, 2000–2007 (negyedévenkénti adatok, %)

Forrás: MNB – A háztartások pénzügyi számlái³; KSH STADAT

³ A tanulmányban hivatkozott MNB-adatok minden esetben a háztartások pénzügyiszámlaadatait jelentik.

E stagnálás a bruttó vagyon folytatódó növekedése mellett következett be – a stagnálás oka tehát értelemszerűen a háztartások *kötelezettségállományának* erős növekedése volt. Míg 2000 elején a háztartások kötelezettségállománya csupán a GDP 6%-ára rúgott, addig 2007 végére ez az arány 33%-osra nőtt (1. táblázat). Az évtized első felében a hitelállomány növekedése főként az ingatlanhitel-felvételeknek volt köszönhető, azóta a fogyasztási hitelek súlya megnőtt. Vagyis noha bizonyos fokú ingadozás a bruttó pénzügyi vagyon növekedésében is mutatkozott, nem elsősorban ennek a változása mozgatta a háztartások nettó pénzügyi vagyoni helyzetének az alakulását, hanem a követelésállomány drasztikus emelkedése.

1. táblázat. A háztartások pénzügyi vagyonának változása és a változás összetevői, 2000–2007

	2000. 1. negyedévi állományok	2007. 4. negyedévi állományok	2007. 4. negyedévi állományok*
	Mrd Ft		
Pénzügyi eszközök	8 592,8	23 822,1	20 651,3
Kötelezettségek	833,1	8 123,2	8 318,1
Nettó pénzügyi vagyon	7 759,7	15 699,0	12 333,3
	2000. évi GDP %-ában	2007. évi GDP %-ában	
Pénzügyi eszközök	63,5	93,9	81,4
Kötelezettségek	6,2	32,0	32,8
Nettó pénzügyi vagyon	57,4	61,9	48,6

Forrás: MNB

Megjegyzés: * csak tranzakcióból adódó növekedés esetén.

Figyelembe kell venni azt is, hogy a pénzügyi vagyon alakulásában nem kizárólag a háztartások megtakarítási, illetőleg hitelfelvételi döntései (vagyis a pénzügyi tranzakciók) játszanak szerepet, hanem egyes vagyonelemek *fel- és leértékelődése* is. 2000 és 2007 között a bruttó pénzügyi eszközök meglehetősen jelentékeny, közel 3400 Mrd forintnyi értékű felértékelődésen mentek keresztül. (Ez legnagyobb részben – majdnem 80%-ban – az üzletrészekhez köthető.) E majdnem nyolc év alatt végbement felértékelődés nélkül a háztartások bruttó pénzügyi vagyona 2007 végére nem a GDP 94%-át, hanem csak 81%-át tette volna ki (1. táblázat). Ez még mindig számottevő növekedés lett volna a 2000-es 64%-hoz képest, de az is tény, hogy a nettó pénzügyi vagyon nem stagnált, hanem számottevően *csökkent* volna 2000 és 2007 között, ha csak a megtakarítási tranzakciókat vennénk figyelembe. (A háztartá-

sok kötelezettségállományánál ugyanis nincs hasonló felértékelődési tendencia.)

Annak ellenére tehát, hogy a hitelállomány megugrása a háztartások vagyonyának alakulását mutató állományi adatokból is nyilvánvaló, ezek az adatok még így is némiképp optimista képet sugallnak a háztartások nettó megtakarítói viselkedéséről: kizárólag a megtakarítási és hitelfelvételi tranzakciókból a nettó pénzügyi vagyon relatív (GDP-hez viszonyított) csökkenése következett volna a vizsgált időszakban. Ebből is sejthető, hogy miért emlegetik esetenként a 2000-es évtized első éveit „megtakarítási katasztrófa”-ként (Vadas 2007: 20). Az alábbiakban a pénzügyi tranzakciók adatainak, illetőleg a háztartások jövedelmi és fogyasztási adatainak alapján jellemezzük az évtized folyamatait, különös tekintettel a 2006–2007-es időszakra.

2. Volatilis jövedelmek és fogyasztás, stabil hitelfelvételi aktivitás

A 2. táblázatból látható, hogy miközben a GDP növekedési üteme 2001 és 2005 között viszonylag egyenletes volt, addig a háztartási pénzjövödelmek volumene már valamelyest nagyobb kilengéseket mutatott, a reálkeresetek és a fogyasztási kiadások dinamikája pedig egyenesen vad ingadozásokat produkált a vizsgált időszakban. Figyelemreméltó módon a fogyasztási kiadások volumenének alakulása a vizsgált időszak kiemelkedő keresetnövekedéssel jellemezhető első éveiben inkább igazodott a reálkeresetek mozgásához, mint a KSH által kimutatott teljes háztartási pénzjövödelmek dinamikájához. A rákövetkező periódusban viszont (2004-től kezdve) a fogyasztási kiadások inkább hasonultak az összjövedelem mozgásához (2. ábra).

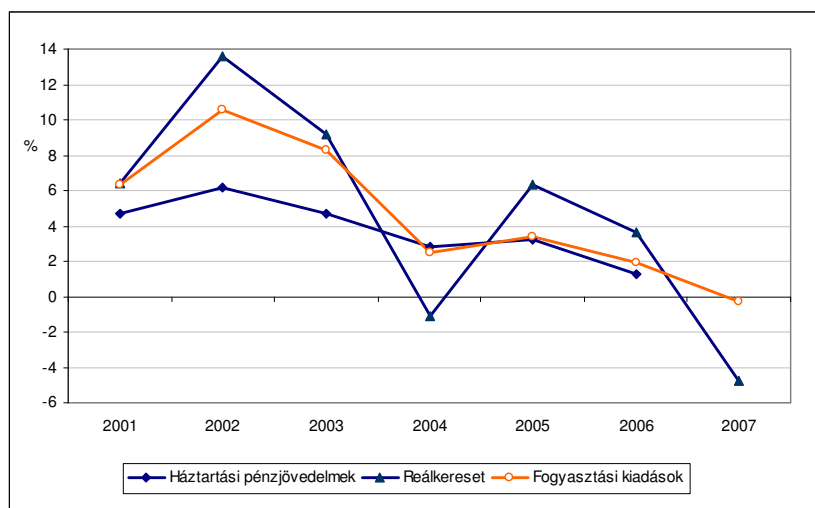
2. táblázat. Kiemelt makrogazdasági mutatók, 2001–2007 (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GDP	4,1	4,4	4,2	4,8	4,1	3,9	1,3
Háztartások pénzbeli reáljövödelme*	4,9	5,8	4,4	4,0	3,3	**2,1	**–2,7
Nettó reálkeresetek	6,4	13,6	9,2	–1,1	6,3	3,6	–4,8
Háztartások fogyasztói kiadása*	6,3	10,6	8,3	2,5	3,4	1,9	–0,3
Bruttó megtakarítási ráta (a GDP %-ában)	8,1	7,5	6,3	7,5	8,9	8,6	7,3
Hitelfelvételi ráta (a GDP %-ában)	2,9	4,8	6,1	5,1	4,7	5,2	5,6
Nettó megtakarítási ráta (a GDP %-ában)	5,2	2,7	0,2	2,4	4,2	3,4	1,7

Forrás: KSH, MNB

Megjegyzés: *A természetbeni társadalmi juttatások nélkül. **Saját becslés.

2. ábra. Egyes jövedelmi és felhasználási mutatók volumenindexei, 2001–2007 (%)

Forrás: KSH STADAT

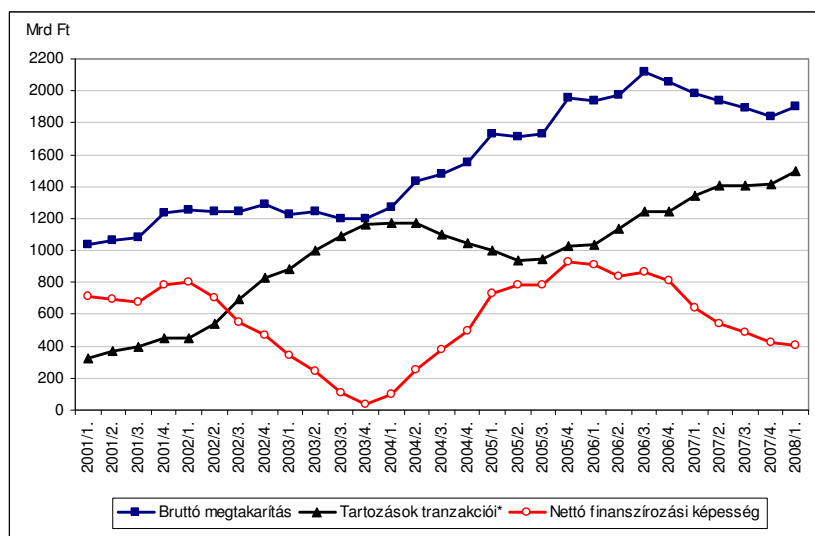
Az is kétségtelen, hogy a fogyasztási kiadások bizonyos mértékű *simítás-sal*⁴ követik csak a reálkeresetek által kijelölt mozgásirányt. Így 2002–2003-ban, a reálkeresetek száguldásának időszakában a fogyasztási kiadások valamivel kisebb ütemben száguldtak felfelé; másfelől 2007-ben a reálkeresetek jelentékeny esését a fogyasztási kiadások volumenének enyhébb csökkenése kísérte.⁵ Ugyanakkor ez a simítás nem túlságosan erőteljes; a fogyasztás növekedési ütemében még így is meglehetősen heves kilengések történtek a kétezres évtized folyamán. Azt se felejtjük el, hogy ha a fogyasztást nem a reálkeresetekhez, hanem az összes pénzbeli reáljövedelmekhez viszonyítjuk,

⁴ A fogyasztás simításának nevezik azt a gyakori jelenséget, amikor a fogyasztás alakulása egyenletesebb, mint a jövedelem – tehát a jövedelem növekedéséhez vagy csökkenéséhez a fogyasztás többnyire azonos irányú, de mindenképpen kisebb mértékű változása párosul.

⁵ A 2. ábrán jelzett 2004. évi reálkereset-csökkenéshez kívánczik egy megjegyzés. Ez a nemzetgazdasági szintű csökkenés csupán a költségvetési szektor 13. havi bérkifizetésének a korábbiaktól eltérő időzítése (decemberről 2005 januárjára való halasztása) miatt következett be. Ugyanakkor az is igaz, hogy a bérdinamika *ettől függetlenül* is erőteljesen lefékeződött. A versenyszférában a nettó reálkeresetek a 2003. évi 7,3%-hoz képest 2004-ben csak 1,1%-kal nőttek, a költségvetési szektorban pedig a nettó keresetek már a 2004. évi első három negyedévben is (tehát még jóval a 13. havi bér kifizetési rendjének megváltozása okozta zuhanás előtt) az inflációnál lassúbb ütemben nőttek.

akkor – legalábbis 2001–2003-ban – nem a fogyasztás simításáról, hanem inkább jelentős túllövéséről beszélhetünk. Korábban a pénzügyi vagyon állományi adatai alapján azt mondtuk, hogy miközben a hitelfelvétel fellendülése megakasztotta a nettó pénzügyi vagyon növekedésének a trendjét, addig a bruttó megtakarítás többé-kevésbé zavartalanul folytatódott. Ha szemügyre vesszük a pénzügyi tranzakció adatait, ezt a kijelentést némileg árnyalni kell (3. ábra).

3. ábra. A háztartások negyedéves pénzügyi tranzakciói, 2001–2008 (12 havi görgetett adatok, Mrd Ft)

Forrás: MNB

Megjegyzés: *A tartozások tranzakcióit legnagyobb részét a hitelfelvételi egyenleg (az adott időszak során a háztartások által felvett és visszafizetett hitelek egyenlege) teszi ki. Ehhez járulnak még az ún. egyéb tartozások, amelyek főleg az államháztartással szemben teljesen technikai okokból (pl. a havi bérek kifizetésének időzítéséből) időlegesen keletkező tartozásokat tartalmaznak.

A tranzakciók görgetett adataiból kitűnik, hogy noha a bruttó megtakarítás valóban mindvégig számottevő maradt, és értékében nem következett be komolyabb esés egészen a 2006 végén megindult stabilizációs csomagig, a bruttó megtakarítások lényegében stagnáltak a 2002–2003-as (jelentős mértékben az állami intézkedések által generált) bérrobbanás ellenére. Ez még akkor is feltűnő, ha az összes háztartási jövedelmek növekedési üteme nem

volt olyan kiugróan látványos, mint a reálkereseteké. A bruttó megtakarítási ráta GDP-hez viszonyított szintje is csökkent ezekben az években. Ez alátámasztani látszik azt a feltevést, hogy a lakosság a korábban kényszerűen elhalasztott fogyasztást igyekezett bepótolni a bérek nagyarányú emelkedésének idején. Ráadásul ezzel párhuzamosan zajlott – az állami lakástámogatások jelentős kiszélesítését követően – az ingatlanhitelek rendkívüli felfutása.⁶ Ez utóbbi nem kapcsolódik közvetlenül a bérek megugrásához. Viszont a „fogyasztási láz” és a „hitelfelvételi láz” időbeli egybeesése hatására a háztartások nettó finanszírozási képessége jóformán lenullázódott. Ezután két éven keresztül egyfajta korrekció ment végbe, szemlátomást ismét kormányzati intézkedések hatására – szűkítették a lakáshitel-kedvezményeket, illetőleg (legalábbis 2004-ben) a költségvetési béreken keresztül befékezték a reálkereset-növekedést). Ennek eredményeképpen a bruttó megtakarítások terén egy időre az óvatossági szempont erősebbé vált, és a (GDP-hez viszonyított) bruttó megtakarítási ráta két éven keresztül nőtt, miközben a nettó hitelfelvételi ráta csökkent. Azonban a hitelfelvételek értéke még az átmeneti mérséklődésnek ebben az időszakában is jócskán felülmúlta a 2002 előtti években tapasztalt értékeket, vagyis a hitelfelvételi aktivitás relatíve stabil maradt.

3. A 2006–2007-es periódus folyamatai

2006-ra véget ért a korrekció – a jelek szerint a 2005-ben újra halványult a háztartások körében az óvatossági motívum. Habár a bruttó megtakarítások összértéke egy darabig még tovább nőtt, a hitelfelvételek újabb lendületet vettek, és a nettó pénzügyi megtakarítási ráta 2006-ban ismét csökkent. Ebben némi szerepet játszhatott a 2005-ben megélnékülülő reálkereset-növekedés és a lakossági hangulat javulása⁷, de fontosabb tényező volt, hogy az eljelenkéntelenedő állami támogatás helyett megjelentek a relatíve alacsony kamatozású devizahitelek (Daczi 2008). A 2006 ősztől végbement a reálkeresetek korábbi növekedésének csökkenésbe fordulása, de ez sem állította meg a dinamikus hitelfelvételi aktivitást. Ugyanakkor a csökkenő reáljövedelemmel jellemezhető negyedévekben a háztartások egyértelműen simították fogyasztásukat, és ebben a helyzetben a növekvő hitelfelvétel a (görgetett) *nominalis*

⁶ Amint azt Vadas (2007) is megállapítja, hogy a lakáshitelek felfutásának (illetőleg a KSH nemzetiszámle-statisztikai rendszere által észlelt, időben inkább széthúzódó lakásberuházás-növekedésnek) az eredménye nem annyira a természetes lakásvagyon növekedése, mint inkább a lakásárak erőteljes emelkedése lett.

⁷ A TÁRKI lakossági konjunktúratesztje a lakosság optimistábbá válását mérte 2005 végén – igaz, ez nem tartott sokáig. (Lásd KOPINT–TÁRKI (2008: 40).)

értékét tekintve hanyatló bruttó megtakarításokkal párosult – ez utóbbi merőben szokatlan fejlemény, még a 2002–2003-as „megtakarítási katasztrófa” idején se volt jellemző. Vagyis a várakozásokkal ellentétben a jövedelmi viszonyok romlása mintha semmiféle óvatossági reflexet nem váltott volna ki a lakosságból. (Pontosabban, az óvatosság irányába tett elmozdulás minimális maradt, a fogyasztás kismértékű csökkenésére korlátozódott.)

Miközben a hitelfelvételi egyenleg jelenleg majdnem olyan erőteljesen növekszik, mint 2002–2003-ban, a hitelek összetétele különbözik az akkoriétól. 2003-ban a lakáshitelek tették ki a felvett hitelek kétharmadát, 2007-ben pedig már csak az egyharmadát.⁸ A KSH szerint a lakáshiteleken belül a 2003-ban engedélyezett hitelek értékének 85%-a államilag támogatott hitel volt (KSH 2004: 5), 2007-ben ugyanez az arány 13% volt (KSH 2008: 1). Ugyanakkor az MNB szerint a 2003-as hitelnövekmény háromnegyede forinthitel volt, a 2007-ben felvett hiteleknek viszont *több mint 100%-a* devizahitel volt (ugyanis a forinthitel-felvételi egyenleg negatívba fordult, a forinthitel-állomány nominálisan csökkent).

2002–2003-ban a fogyasztás ugrásszerű bővülését főként a megugró keresetektől fedezték, a hiteleket pedig elsősorban ingatlanvásárlásra fordították. 2007-ben, a reáljövedelmek csökkenése közepette viszont a folyó bruttó megtakarítások lefaragása (illetőleg a korábbi megtakarítások felélése) mellett a hitelek játszották a főszerepet abban, hogy a háztartások *majdnem* szinten tartották fogyasztási kiadásait.

Ehhez két további megjegyzés kínálkozik. Az egyik, hogy a jelenlegi hitelexpanzió nem magyarázható kizárólag a háztartások oldaláról, bizonyos „hitelkínálati sokkok” is szerepet játszanak. Ez utóbbiak közé tartoznak az olyan fejlemények, mint a hitelkártyák gyors terjedése, valamint a bankszektor körében egyre élesedő verseny a hitelek piacán⁹, ami a hitelkondíciók enyhítését és a hitelfelvevők számára vonzó, de kockázatos hiteltermékek (pl. jenalapú hitelek) megjelenését vonja maga után. A háztartások legalább egy részének látszólag irracionális (az általános gazdasági és jövedelmi folyamatokkal nem harmonizáló) hitelfelvételében a hitelezők részéről megjelenő

⁸ Ezek az arányok nem pontosak, mivel a hiteleket nem mindig annak megfelelően használják fel, mint amilyen címen felvették őket: becslések szerint a 2002-től államilag támogatott lakáshitelek közel 30%-át fogyasztásra használták fel, ugyanakkor a mostanában felvett szabad felhasználású jelzáloghitelek egy részét (noha ezek elvben fogyasztási célú hitelek) gyakran lakáscélra költik el, mivel a velük kapcsolatos adminisztráció egyszerűbb, mint a voltaképpeni lakáshitelek esetében. (MNB 2008: 53)

⁹ Csak a lakossági lakáshitelezéssel foglalkozó pénzüintézetek száma jelenleg 179, miközben 2005-ben ez a szám mindössze 25 körül volt (Daczi 2008).

„visszautasíthatatlan” ajánlatok is szerepet játszhatnak.¹⁰ A másik fontos megjegyzés, hogy a hitelből történő fogyasztás további növekedésének korlátai vannak. A háztartások GDP-hez viszonyított adósságállománya tekintetében Magyarország még jócskán elmarad az euróövezettől. Ugyanakkor az adósságállománynak a háztartások pénzvagyonához mért arányát tekintve, valamint a törlesztési tehernek a háztartási jövedelemhez viszonyított arányát tekintve Magyarország immár lekörözi az eurózónát (MNB 2008: 57). Ez pedig azt sugallja, hogy a háztartások további terhelhetősége immár véges. Növekszik azoknak az adós háztartásoknak az aránya, amelyek összjövedelme alacsonyabb, mint a megélhetési költségek és a hitelek törlesztésére fordítandó pénz összege.¹¹ Mindez azt valószínűsíti, hogy a közeli jövőben a bankok kénytelenek lesznek átgondolni hitelezési politikájukat, csökkenteni kockázatvállalásukat, a háztartások pedig visszafogják majd hitelkeresletüket.

4. A megtakarítási és fogyasztási viselkedés determinánsai az elméletben, illetve ezek érvényesülése a magyar háztartásoknál

A megtakarítási viselkedéssel foglalkozó irodalom igen tekintélyes része az életciklus-hipotézissel összefüggő problémakörre koncentrál – például az aktív korúaknak az időskorra való előkészület jegyében való megtakarításaira, az ilyen célú megtakarítások optimális nagyságára, a magánszemélyek nyugdíjcélú megtakarításainak az állami nyugdíjrendszerekkel való interakciójára. (Lásd pl. Börsch-Supan (2002).) Mivel jelen esetben nem évtizedeket átfogó trendeket, hanem csak egy néhány évet átfogó periódust elemzünk, és nem vizsgáljuk a megtakarítói viselkedés különbségeit generációk szerinti bontásban, számunkra az életciklus-simítás kérdése kevésbé releváns. Annyit mindazonáltal megjegyezhetünk, hogy a jelek szerint Magyarországon az átlagnál kisebb azoknak az aránya, akik tudatosan (a kötelezően fizetendő nyugdíjjárulékon felül) igyekeznek megtakarítással felkészülni nyugdíjas éveikre (AXA 2008: 19). Ennyiben tehát úgy tűnik, hogy az életciklus-léptékű simítás Magyarországon még kevésbé jellemző, mint akár Nyugat-Európában, akár a többi kelet-közép-európai országban.

¹⁰ Ezek az „irracionális” hitelfelvételek időnként teljesen racionálisak, amennyiben régi, kedvezőtlenebb feltételek mellett felvett hitelek kiváltását szolgálják. Ez azonban nem magyarázza meg a hitelállomány növekedését, hiszen a hitelek kiváltása elvben azt jelenti, hogy az új hitelekkel párhuzamosan régi hiteleket visszafizetnek, azaz ilyenkor a hitelfelvételi egyenleg zérus.

¹¹ 2008 elején az ilyen módon veszélyeztetett háztartások aránya 8% volt. Ha feltesszük, hogy a tényleges jövedelem átlagban magasabb, mint a bevallott jövedelem, akkor értelemszerűen ez a szám alacsonyabb (MNB 2008: 58–59).

A *rövidebb távú* fogyasztássimítás – amint láttuk – a magyar háztartások fogyasztói-megtakarítói viselkedésének egyik prominens jellemzője. A fogyasztási kiadások simítása egyfelől interpretálható úgy is, hogy a háztartások a mindenkori jövedelmi trendeket, vagy legalábbis azok *mértékét* ideiglenesnek tekintik, és ezért nem igazítják a fogyasztást teljes mértékben a megváltozott jövedelmi viszonyokhoz. Másfelől viszont interpretálható úgy is, hogy a háztartások önértéket tulajdonítanak annak, hogy a fogyasztási kiadások ne változzanak (de legalábbis ne csökkenjenek) sokkszerűen. A várakozások szerepének viszonylagosságát sugallja az a tény, hogy 2006 nyarán, amikor világossá vált, hogy újabb kiigazítási csomag közeledik – de a csomagot még nem vezették be – se a háztartások megtakarítási, se hitelfelvételi irányzataiban nem történt változás. A változás csak az utolsó negyedévben, a megszorító intézkedések első hulláma után következett be. Logikus feltevés volna, hogy 2007 folyamán a fogyasztási kiadások azért csökkentek csak kismértékben a jövedelmek számottevő visszaesése ellenére, mert a lakosság optimista módon a megszorítások ideiglenes voltával számolt. Ugyanakkor ennek ellentmondani látszik az, hogy 2006. második negyedévtől jelentős romlás ment végbe a lakossági várakozásokban (KOPINT-TÁRKI 2008: 40), és a megtakarítási hajlandóság ennek ellenére nem mutatott javulást – a fogyasztás erőteljes simítása éppenséggel a csúcsokat döntögető lakossági pesszimizmus közepette folytatódott.

Nem meglepő módon a legegyszerűbb feltevések közé tartozik a jövedelem és a megtakarítások közti pozitív összefüggés. Ez az összefüggés valóban megnyilvánul, többféle értelemben is. Egyrészt a magasabb jövedelmi ötödbe tartozóknak nagyobb hányada rendelkezett megtakarítással (Medgyesi 2008: 169). Másrészt a hosszabb távú tendenciát illetően a makrogazdasági szintű (bruttó) megtakarítások valóban nőnek a makrogazdasági szintű jövedelemmel párhuzamosan. Ám hogy ez a viszony nem érvényesül állandóan, arra példa a 2002–2003-as év, amikor a háztartási jövedelmek jelentős növekedése ellenére a bruttó megtakarítások legfeljebb stagnáltak, illetve a 2007-es év, amikor a *nominális* háztartási jövedelmek nőttek valamicskét (a *reál*jövedelem csökkenése mellett), ugyanakkor a bruttó megtakarítások nominálisan is visszaestek.

Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a saját anyagi helyzet szubjektív megítélése ugyanolyan fontos tényező lehet a megtakarítási döntéseknél, mint az anyagi helyzet maga. (Lásd pl. Lengyel (1998: 519–520)). Medgyesi kimutatja, hogy magasabb „jövedelmi feszültség” (a háztartás által kívánatosnak tekintett jövedelem és a tényleges jövedelem közti különbség) esetén a háztartások kisebb hányada rendelkezik megtakarítással (Medgyesi 2008: 170). Makroszinten ez a korábbról felhalmozódott „jövedelmi feszült-

ség” alighanem szerepet játszott abban, hogy 2002–2003-ban nem nőttek a megtakarítások a jövedelemmel párhuzamosan. Ezzel szemben 2007-ben nem a korábbi felhalmozódott, hanem az adott pillanatban végbemenő jövedelemcsökkenés válthatta ki azt a „jövedelmi feszültséget”, amelynek hatására a háztartások elkezdtek felélni korábbi megtakarításaikat, fokozták hitel-felvételeiket, és mindenféleképpen igyekeztek fenntartani fogyasztási szint-jüket – ha fogyasztási struktúrájukat nem is.

A jövedelem mellett a közgazdasági elméletben a fogyasztást és megtakarítást befolyásoló kiemelt tényezőként kezelik a *vagyonhatást* is. Eszerint a vagyon növekedése biztonságérzetet ad tulajdonosának, aki ennek következtében bátrabban fogyaszt, és kevésbé érzi elengedhetetlennek a további megtakarítást. Ezzel szemben a vagyon csökkenése (akár korábbi megtakarítás felélése, akár valamilyen vagyontárgy – pl. ingatlan – értékvesztése következtében) a kieső vagyon pótlására, növekvő megtakarításra, a fogyasztási ráta mérséklésére ösztönöz.¹² Magyarországon jelenleg a vagyonhatás inkább negatív irányba kellene hogy hasson. A reál lakásárak 2005 óta folyamatosan estek – márpedig Magyarországon (a fejlett országoktól eltérően) a háztartások vagyonán belül az ingatlanok messzemenően dominálják a pénzügyi vagyont (Vadas 2007: 14), tehát annak relatív értékvesztése különösen érzékenyen érinti a háztartások összvagyonának értékét. Ugyanakkor a vagyonhatás erejét alighanem tompítja, hogy a magyarországi háztartások a lakásvagyon nagy részét nem befektetési céllal tartják, így azok pénzügyi értékének relatív esését nem feltétlenül érzékelik közvetlenül. Nem biztos tehát, hogy a magyar háztartások ugyanolyan élesen érzékelik az ingatlanvagyon érték-ingadozását, mint ahogyan a pénzügyi vagyonuk erodálódását érzékelnék. (A fogyasztási célú jelzáloghitel-felvétel – ami az ingatlan értékétől teszi függővé a hitel fedezettségi fokát, így a hitelfelvevő háztartás számára hangsúlyossá teszi az ingatlan értékének jelentőségét – elterjedése ezen feltehetőleg idővel változtatni fog.) A háztartások nettó pénzügyi vagyona pedig relatív (GDP-hez viszonyított) értékét tekintve jelenleg sem esik, hanem csak stagnál – amint azt a tanulmány elején megállapítottuk. Ezt a stagnálást a háztartások szemlátomást nem érzékelik olyan negatívan, hogy ez fordulatot idézzen elő megtakarítói-fogyasztói-hitelfelvevői magatartásukban.

¹² Az Egyesült Államok vonatkozásában az éveken keresztül megállíthatatlanul növekvő ingatlanárakat tekintik az egyik olyan tényezőnek, amely az amerikai fogyasztókat hosszú időn át negatív megtakarításra, jövedelmükön felüli költekezésre ösztönözte, és most a lakásárak esése okozta negatív vagyonhatás az, amely miatt a fogyasztás drasztikus lelassulását vagy visszaesését várják.

5. Összefoglalás

A 2000-es évek folyamán a háztartási jövedelmek, és különösen a reálkeresetek dinamikája erőteljesen ingadozott. Az évtized első éveire (2001–2003) a közelgő választások, illetőleg a száznapos program eredményeképpen rendkívül gyors reálkereset-növekedés volt jellemző, míg a később a keresetek és általában a háztartások jövedelmeinek dinamikája alábbhagyott, végül 2007-ben csökkenésbe fordult.

A lakosság reakciói ezekre a fordulatokra azt sejtetik, hogy a vizsgált időszakban a fogyasztás szintjével való elégedetlenség, illetőleg a fogyasztás-csökkenés elkerülésére irányuló törekvés a háztartások legfőbb mozgatórugói közé tartozott. Különösen szembetűnő a vizsgált időszak két végpontja: az első a megtakarítások stagnálása a nagyon gyors jövedelem- és fogyasztás-növekedés éveiben (2001–2003), illetve a bruttó megtakarítások nominális értékének csökkenése 2006 végétől, a csökkenő reáljövedelmek (és csak nagyon kismértékben csökkenő fogyasztási kiadások) periódusában. A gyenge megtakarítási aktivitás mindkét esetben összefüggött a lakosság „fogyasztás-orientált” viselkedésével – ami az első esetben a fogyasztásnövelés maximalizálásának a szándékát, míg a második esetben a fogyasztás lehetőség szerint szinten tartásának a szándékát tükrözte.

Mindehhez jött még a hitelfelvétel intézményi feltételeinek drasztikus változásaira adott látványos lakossági válaszreakció. Ez az első periódusban (2001–2003) az állami lakáshitel-támogatási rendszer bevezetése által indukált lakásberuházási hullámot, 2005-től kezdve pedig a relatíve alacsony kamatozású devizahitelezés beindulása miatt ismét megélnéknélő hitelfelvételi aktivitást jelentette. (Ez utóbbi immár nagyjából – bár nem kizárólagosan – fogyasztási célú hitelfelvételt jelentett.) Az eredmény mindkét esetben a nettó megtakarítási ráta rendkívül alacsony szintre történő visszaesése, illetve a lakosság fokozódó eladósodottsága lett – ez utóbbi néhány vonatkozásban már meghaladja az EU átlagát. Az eladósodási folyamat jelenlegi üteme aligha fenntartható, és főleg az alacsony jövedelmű rétegek körében növekszik a hitelképesség szempontjából veszélyeztetett háztartások aránya. Időszerű lenne tehát a megtakarítási aktivitás fokozása és az eladósodási folyamat jelentős lefékezése, de ennek egyelőre nem sok jelét látni; a közeli jövőben csak a megtakarítások kismértékű élénkülésével és a hitelfelvétel lendületének enyhé mérséklődésével számolhatunk.

IRODALOM

- AXA 2008: AXA Retirement Scope – Kivonat – Magyarország, 2007–2008.
http://www.retirement-scope.axa.com/lib/rs/uploads2/europe/hongrie/AXA_report_hungary_2008_hun.pdf (Letöltés dátuma: 2008. május 10.)
- Börsch-Supan, A. 2002: International comparison of household savings behaviour: The German savings puzzle. January 2002, http://www.mea.uni-mannheim.de/publications/meadp_006-02.pdf (Letöltés dátuma: 2008. május 11.)
- Cardoso, F. – V. Geraldes da Cunha 2005: Household wealth in Portugal: 1980–2004. Banco de Portugal, Economic Bulletin, Autumn 2005.
http://www.bportugal.pt/publish/bolecon/docs/2005_3_3_e.pdf (Letöltés dátuma: 2008. május 12.)
- Daczi D. 2008: Lakáshitelezés 10 éve és ma. Kitől, milyen, mennyit, mennyiért? Ingatlanmagazin, 2008. május 19.
http://www.ingatlanmagazin.com/4177/Lakashitelezes_10_eve_es_ma_Kitol_milyen_mennyit_mennyiert/2.html# (Letöltés dátuma: 2008. május 20.)
- KOPINT–TÁRKI 2008: Konjunktúrajelentés 2008/1. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2008 tavaszán. Budapest: KOPINT–TÁRKI Zrt. (2008. március).
- KSH 2004: Lakossági lakáshitelezés, 2004. I. félév. Budapest: KSH. (Készítette: Sándorfi L.)
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/lakashitel/lakashitel0406.pdf> (Letöltés dátuma: 2008. május 14.)
- KSH 2008: Lakossági lakáshitelezés, 2007. II. félév. Statisztikai Tükör, 2. évf. 40. sz. Budapest: KSH. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/lakashitel/lakashitel0712.pdf> (Letöltés dátuma: 2008. május 14.)
- Lengyel Gy. 1998: Megtakarítási normák, gazdasági attitűdök, pénzhasználati módok. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. szerk. 1998: Társadalmi Ríport 1998. Budapest: TÁRKI. 514–526. p.
- Medgyesi M. 2008: Jut is, marad is? A háztartások megtakarításai. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. szerk.: Köz, teher, elosztás. TÁRKI Monitor Jelentések 2008. Budapest: TÁRKI, 155–171. p.
- MNB 2008: Jelentés a pénzügyi stabilitásról. Budapest: Magyar Nemzeti Bank, 2008. április.
- Vadas, G. 2007: Wealth portfolio of Hungarian households – Urban legends and facts. MNB Occasional Papers, no. 68.
http://www.mnb.hu/resource.aspx?ResourceID=mnbfile&resourcename=OP_68 (Letöltés dátuma: 2008. május 13.)